

Оксана ВОЙТКО,
завідувач сектору інших іноземних мов
відділу сприяння вивченню мов
ДНУ "Інститут модернізації змісту освіти"

Висока культура читання у початковій школі – запорука успішного навчання

Сучасний світ стрімко розвивається завдяки високому рівню знань, навичок та умінь людини. Суттєва роль належить читанню як базовому вмінню, яке визначає подальший шлях людини у суспільстві. Упродовж останніх десятиріч світова спільнота усвідомила нагальну потребу у знаннях, що визначаються передусім рівнем сформованості навички читати багато і швидко та вміти працювати зі здобутою інформацією. Інакше кажучи, культура читання – це один з аспектів інформаційної грамотності.

До основ культури читання належить: бережне ставлення до книги, вміння організувати місце для читання, гігієнічні норми цього процесу – відстань до книжки, освітлення, поза під час читання.

Загальноосвітній школі часто дорікають за втрату культури читання, пов'язуючи це з широким упровадженням інших технологій. Великі обсяги інформації, які мають опанувати сучасні школярі, призводять, зокрема, до поверхневого читання, а використання рідерів та планшетів – до того, що більшість дітей не торкається сторінок книжки.

Проте підтримка читання – неодмінний пріоритет у державній політиці. У рамках співпраці Міністерства культури України та Міністерства освіти і науки України передбачено розробку національно-культурної програми з розвитку та популяризації читання, яка б об'єднала всі існуючі ініціативи письменників та педагогів, бібліотек та вчительських закладів.

Від успішності формування навички читати залежить набуття дитиною однієї з восьми основних компетентностей – *здійснення комунікації рідною мовою*.

Грамотність належить до ключових компетентностей; вміння читати – основа для отримання нових знань, набуття життєво важливих навичок для успішної самореалізації у сучасному світі. Від швидкості вміння читати та розуміти прочитане залежить ступінь розвитку інших компетентностей. Уміння читати сприяє підвищенню рівня освіченості людини, її інтелектуального розвитку.

Читання – невід'ємна складова *лінгвістичної компетентності*, тобто, використання мови як інструмента для здійснення комунікації. Навички читання і письма є *базовими*, на основі яких в учня формуються всі інші компетентності та дають йому можливість продовжувати навчання. Необхідно правильно розглядати роль цього виду розумової діяльності людини: читання літератури у ранньому віці сприяє кращому засвоєнню інших навчальних предметів і розвитку творчих здібностей дитини. А недостатній рівень сформованості цієї навички погіршує абстрактне мислення учня та негативно впливає на вивчення предметів природничо-математичного циклу.

Василь Сухомлинський справедливо вважав читання основою для подальшого навчання дитини, вивчення всіх наук та розвитку людського інтелекту. Читання – це складний процес, у якому беруть участь зір, мислення, мовлення, пам'ять, сприйняття, уява, слух (під час читання вголос та прослуховування аудіофайлів).

Читання у школі для кожної дитини починається з вивчення букв, поєднання букв у склади і читання цілих слів.

Для того, щоб навчити дитину читати, важливо виконувати низку дій у певній послідовності: *ознайомитися з буквами як графічним відображенням звуків → навчити дитину поєднувати два звуки і читати по складах → читати слова → знайомство з реченням, текстом → уміння відповідати на запитання → переказ прочитаного тексту*.

На думку Рамзаєвої Т.Г. [3; с. 26], суть читання полягає в ознайомленні дитини з умовно прийнятою законодавчою інформацією, що виражається в усній мові звуком, а в письмовій – літерою. Механізм читання полягає у перекодуванні друкованих знаків на смислові одиниці, слова.

До основних видів задач під час навчання грамоти належать: 1) навчити учнів читати літери, склади, слова, речення, прості тексти; 2) розвивати фонематичний слух; 3) розуміти почуте і висловлювати власні думки рідною мовою; 4) знати основні мовні поняття і робити простий аналіз тексту; 5) формувати інтерес до читання.

Розвиток творчих умінь учня відбувається за допомогою виконання різних вправ. Наприклад, учні отримують початок і кінцівку твору, а їхнє завдання – придумати середину. Потім завдання ускладнюється.

Зважаючи на той факт, що мови відрізняються за структурою, ми можемо з упевненістю стверджувати, що у світі немає універсальної методики вивчення мови та, відповідно, навчання читати. Проте з урахуванням особливостей мови можна визначити найкращі з них.

Методи навчання грамоти класифікуються залежно від того, яка одиниця мови використовується як вихідна під час навчання елементарного читання (літера, звук, склад, слово), та від того, який вид діяльності учнів головний (аналіз, синтез). Таким чином, це такі методи: аналітичні, синтетичні, аналітико-синтетичні, літерні, звукові, складові, цілих слів.

Сьогодні використовуються різні методи навчання дітей читати, наприклад:

– *звуківий (фонетичний) метод* навчання полягає у виділенні звуків, їх аналізі та синтезі, адже на основі цієї діяльності учні засвоюють літери і вчать читати. Перше, з чим знайомиться дитина, – це звук. До того часу, поки дитина сама починає розмовляти, вона чує різні звуки та

їх комбінації, що мають певне значення. Відомо, що мовлення складається зі звуків і слів. Вивчаючи звуки, вчителі використовують різні прийоми і методи, в основному навчання відбувається у вигляді гри. При цьому важливо враховувати специфіку графічної та фонетичної системи мови. Так, в основу української мови покладено принцип читання по складах (оскільки від голосної літери залежить, м'якою чи твердою буде приголосна). Тому ми можемо говорити, що склад є одиницею читання для дитини у першому класі. Пізніше ця роль належить слову. Для того, щоб дитина правильно читала, їй потрібно вивчити деякі пунктограми: крапка, кома, знак питання, знак оклику, двокрапка, тире;

– *аналітико-синтетичний (лінгвістичний)* – базується на вивченні тих слів, які використовуються часто, а також слів, які читаються і пишуться так само. Велика увага приділяється розвитку фонематичного слуху, тобто умінню розрізняти окремі звуки у мовленнєвому потоці, виділяти звуки зі слів, складів;

– *метод Зайцева* – склад використовується як одиниця навчання читання. При цьому до складу можуть входити приголосні та голосні, а позначені вони на кубиках різними кольорами. Кубики – різного розміру, щоб дітям було наочно видно відмінності;

– *метод Глена Домана (цілих слів)* – діти вивчають цілі слова і не розділяють їх на складові частини (літери, склади). Доросла людина вимовляє слово і показує картку з написаним словом та зображення предмета;

– *метод цілого тексту* дещо відрізняється від методу цілих слів і використовується лише тоді, коли дитина має певний словниковий запас, тобто цей метод доцільно використовувати за наявності певного мовного досвіду в учня. Під час читання дитина зустрічає нові слова і намагається зрозуміти/відгадати їх значення за контекстом.

У процесі навчання читання умовно можна виділити такі етапи:

- 1) опосередковане читання (коли дорослі читають дітям);
- 2) читання під наглядом дорослого;
- 3) самостійне читання без нагляду дорослого;
- 4) творче читання (як процес креативного сприйняття твору);
- 5) рефлексивне читання з відображенням власної позиції читача щодо прочитаного.

До найважливіших аспектів навчання дитини читання ми відносимо *читання дорослим дитині у голос*. Розглянемо особливості такого навчання.

По-перше, дитина добре сприймає інформацію від батьків і рідних, і цей процес ефективніший, ніж якби дитина читала сама. По-друге, читання у сім'ї – невід'ємний аспект спільної діяльності дитини з батьками, у якому відбувається виховання дитини. По-третє, доросла людина, яка демонструє правильний ритм читання, показує дитині, як читати виразно та спостерігає, які емоції це у неї викликає. По-четверте, якщо батьки емоційно озвучують героїв твору, вони тим самим підкажуть дітям, що саме закладено в певний образ. Таким чином, дитина вчиться розмірковувати, а не просто механічно сприймати на слух прочитаний текст. І нарешті, доросла людина робить читання осмисленим процесом і відповідає на запитання, що виникають у допитливої дитини.

На початковому етапі навчання процес читання викликає у дітей деякі труднощі: спочатку потрібно впізнати і озвучити кожну букву, подумки з'єднати їх, далі прочитати слово по складах, пам'ятати, що прочитане і як воно поєднується з наступним словом (утворює словосполучення чи ні).

Навчальний процес під час формування навички читати має бути інтерактивним – з подальшим обговоренням прочитаного, щоб діти розуміли зміст висловлювання, а не просто з'єднували літери у слова і речення. У початковій школі під час навчання читати в учня формується образне мислення і вміння перекодування знаків в образи. Дитина має бути суб'єктом навчання, а її столітні з учителем мають будуватися відповідно до *моделі суб'єкт-суб'єктного навчання* (S → S).

Рамзаєва Т.Г. [3; с. 33] називає такі особливості читача-початківця: 1) "поле читання" у початківця складається лише з однієї літери, яку спочатку потрібно розпізнати, а іноді порівняти з іншими, а потім прочитати по складах (відбувається злиття двох або більше звуків в один склад) і з'єднати в одне слово; 2) очі початківця часто втрачають рядок, що змушує учня перечитувати знову; 3) початківць не завжди розуміє зміст прочитаного. Для цього вчитель пояснює, показує зображення, ставить запитання. Недостатнє усвідомлення прочитаного є одним з головних ускладнень у навчанні грамоти; 4) недосвідчений читач вгадує слова за першим складом або за зображенням, що призводить до помилок у читанні, проте це свідчить про інтерес дитини до предмета. Дитина, яка навчилася добре читати, не зупиняється на кожній літері, а "бачить" 2–3 слова.

Читання вголос відрізняється від читання мовчки. Це зовсім інший рівень занурення в мову, відтворення емоцій, відображених у тексті, та доданих власних переживань. Цей процес відбувається набагато повільніше і складніше. Можна стверджувати, що читання вголос забезпечує зворотний зв'язок учня з учителем і дитини з батьками та надає можливість дорослим допомогти дитині.

Тому читання – це складний процес для першокласника, для чого необхідно розвивати такі важливі пізнавальні процеси, як сприйняття, пам'ять, мислення і мовлення. Розвиток дитини можливий лише за умови діяльності, тобто активного вивчення предмета.

Щоб навчити дитину читати, у нашій школі використовуються різні види мовної та мовленнєвої діяльності: відгадування загадок, декламація віршів, переказ, обговорення, складання розповіді, створення малюнків до тексту (ілюстрування), інсценізація тексту. Ці форми роботи сприяють створенню певних мовних ситуацій та подальшому осмисленню процесів читання і письма. Навчитися читати і писати можна лише шляхом багаторазового повторювання. Але кожного разу використовуються нові форми і навчальні матеріали для стимулювання пізнавальної діяльності учнів та мотивації до подальшого обговорення прочитаного.

Існують значні відмінності між мовою і мовленням. Так, мова – це закодована умовно прийнята система символів для відображення понять. Мовлення – це здійснення усної комунікації на основі мови відповідно до її норм. Під час розмови людина може по-різному вимовляти слова,

"ковтати звуки", з'єднувати разом деякі слова, скорочувати їх, тобто не так, як вони записані у словнику.

Тільки за умови опанування мови на досить високому рівні учень може читати швидко. Дитина зможе читати мовчки, лише якщо вона вміє швидко розпізнавати слова і відтворювати їх як цілісний потік звуків.

Яким чином визначити успішність учнів у читанні?

До критеріїв вимірювання рівня сформованості навички читати відносять *техніку читання* (з подальшим обговоренням змісту) і *виразне читання*.

Таблиця 1.

Техніка читання учнів 1–4 класів ЗОШ № 217 м. Києва

Роки навчання	Півріччя		Норма	
	2013–2014 н.р.	2014–2015 н.р.	I півріччя	II півріччя
1 клас	36 слів / 1 учень			20–30 слів
2 клас	63 слова / 1 учень	58 слів / 1 учень	35–45 слів	50–60 слів
3 клас	83 слова / 1 учень	80 слів / 1 учень	65–70 слів	75–80 слів
4 клас	105 слів	102 слова	80–85 слів	90–95 слів

Виразне читання визначається такими складовими: висота голосу, сила голосу, дихання, техніка мовлення, темп читання, інтонація, логічний наголос, дикція, виражальні засоби. Для навчання виразного читання ми використовуємо твори різних літературних жанрів, наприклад, діалоги, казки, розповіді, вірші, байки тощо.

До критеріїв оцінювання виразного читання відносимо: паузи, інтонаційний наголос, різну висоту голосу, вміння передавати пунктуаційні знаки.

Уміння читати і виразне читання мають високий ступінь кореляції з успішністю навчальних досягнень з інших предметів.

Відповідно до Державного стандарту початкової школи "Читання" як навчальний предмет вивчається у почат-

ковій школі з 2 класу в обсязі 121 година на навчальний рік. Розглянемо "Навчальну програму для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою 1–4 класів". Її укладено відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 20 квітня 2011 року № 462 "Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти". Програму затверджено Міністерством освіти і науки, молоді і спорту України (Наказ МОН України від 12.09.2011 р. № 1050).

Таблиця 2.

Предмети гуманітарного циклу в початковій школі

Назва предмета	Кількість навчальних годин			
	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
Читання		121	121	121
Я і Україна (Природознавство)				35
Я і Україна (Громадянська освіта)				35
Природознавство	68	68	68	68
Основи здоров'я	34	34	34	34
Я і світ			35	35

Із таблиці видно, що читання – це основний вид діяльності, який використовується під час вивчення предметів гуманітарного циклу. Відповідно до таблиці це: "Читання", "Я і Україна" (Природознавство), "Я і Україна" (Громадянська освіта), "Природознавство", "Основи здоров'я", "Я і світ".

Розуміння прочитаного – одна з найважливіших умов для успішного навчання грамоти та подальшого навчання. Якщо дитина не розуміє зміст прочитаного, то мотивація до подальшого навчання знижується або зникає.

У процесі читання можна виділити три види читання: 1) *поверхневе ознайомлення*; 2) *переглядове читання*; 3) *читання для засвоєння інформації (навчання)*. Кожний вид читачеві ставить різні завдання. У таблиці наведено кожен із вищезазначених видів читання.

Види читання у початковій школі

Таблиця 3.

Вид читання	Особливості	Мета	Завдання	Вимоги до умінь учнів
Ознайомлювальне	Визначити текст за заголовком, початком або кінцівкою	Отримати загальне уявлення про зміст прочитаного тексту і кожного абзацу	Стисло сформулювати головну думку; розуміти композицію тексту; відповісти на запитання; стисло переказати текст	Знайти ключові слова; відрізнити головне від другорядного; ділити текст на абзаци
Переглядове	Ділити текст на логічно пов'язані частини, визначити думку кожної частини, узагальнювати дані	Визначити, яку інформацію розкрито у тексті з попереднього поставленого питання	Визначити головні речення в абзацах; назвати речення, які розкривають нову тему; розкрити структуру тексту; пояснити, до якої частини тексту належать малюнки, таблиці тощо	Аналіз заголовка тексту; пояснювання малюнків, таблиць, схем; узагальнення прочитаної інформації
Навчальне	Вивчати і засвоювати нову інформацію	Глибоко і точно зрозуміти весь прочитаний текст	Відповісти на запитання вчителя до і після прочитання тексту; самостійно ставити запитання до тексту; моделювання (придумати іншу кінцівку до тексту); оцінити роль кожного героя; зробити ілюстрації та логічну схему до прочитаного; відтворити матеріал в усній формі або на письмі	Навчитися ставити запитання один одному для кращого осмислення прочитаного; складати план розповіді; переказати матеріал і запам'ятати його

Аналіз таблиці дає змогу зробити висновок, що учні початкової школи ознайомлюються з різними видами читання та виконують відповідні завдання.

Під час роботи з художніми текстами використовуються й інші завдання, наприклад такі, що охоплюють описи, емоційну сферу, розкривають зображальні засоби, зокрема, інсценування, декламація тощо.

Для того, щоб діти успішно навчилися читати, необхідно, щоб тексти з читання відповідали віковим особливостям учнів. Важливий аспект – підбір яскравих творів із малюнками для формування реального мислення, текстів із малюнками, сюжети повчального характеру для морального виховання.

Висновки.

Читання ми розглядаємо як невід'ємну складову успішного навчання у школі, оскільки цей вид діяльності прийнято вважати головним інструментом для отримання освіти. Дуже важливо прищепити молоді культуру читання, зберігати і примножувати знання, викладені у книзі.

Ми переконані, що формування особистості починається саме у початковій школі з навичок слухати, читати, виконувати завдання, що забезпечує подальший інтелектуальний розвиток дитини і дає можливість продовжити навчання у середній та старшій школі. Тому, на нашу думку, потрібно починати заохочувати дітей до читання

з молодших класів. Основні інструменти для визначення рівня успішності дітей у читанні – це техніка читання з подальшим обговоренням і виразне читання, що вимірюються визначеними критеріями.

Під час навчання у початковій школі діти засвоюють особливості ознайомлювального, переглядового та навчального читання і користуються цими знаннями для подальшої освіти.

Для професійного розвитку людини, її соціалізації та успішної реалізації громадянина у суспільстві важливо розвивати в учнів навички читати у школі та в позашкільній діяльності й отримувати задоволення від читання.

Перелік використаних джерел

1. *Strategic Framework for European Cooperation in Education and Training* – 2020.
2. Урядовий портал (Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України) http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247422997&cat_id=244274130
3. *Рамзаева Т. Г., Львов М. Р.* Методика обучения русскому языку в начальных классах: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2121 "Педагогика и методика нач. обучения" / Т. Г. Рамзаева, М. Р. Львов. – М.: Просвещение, 1979. – 431 с., ил.
4. *Державний стандарт початкової загальної освіти затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року № 462.*

Войтко О. *Висока культура читання у початковій школі – запорука успішного навчання.* Читання розглядається як основа для подальшого навчання і невід'ємна складова лінгвістичної компетентності. Автор наголошує на важливості культури читання як одного з аспектів інформаційної грамотності. Надано класифікацію методів навчання грамоти у початковій школі залежно від використання одиниці мови як вихідної при навчанні елементарного читання (літера, звук, склад, слово) та від того, який домінуючий вид діяльності учнів (аналіз, синтез). Виділено етапи у процесі навчання читання. Розкрито особливості читання дитини уголос та трудної, які виникають у читача-початківця у процесі читання. Підкреслюється важливість розуміти прочитане як запорука успішного опанування грамотою та подальшого навчання. Автор розкриває специфіку читання вголос та відмінності між цим видом і читанням мовчки. У статті наведено методи й основні види задач під час навчання грамоти. Автором названо техніку читання і виразне читання як критерії для вимірювання рівня сформованості навички читати. Доведено, що уміння читати і виразне читання мають високий ступінь кореляції з навчальними досягненнями з інших предметів.

Ключові слова: культура читання, техніка читання, виразне читання, грамотність, читання уголос.

Войтко О. *Высокая культура чтения в начальной школе – залог успешного обучения.* Чтение рассматривается как основа для дальнейшего обучения и неотъемлемая составляющая лингвистической компетентности. Автор подчеркивает важность культуры чтения как одного из аспектов информационной грамотности. Представлена классификация методов обучения грамоте в начальной школе в зависимости от использования единицы языка как исходной при обучении элементарному чтению (буква, звук, слог, слово) и от доминирующего вида деятельности учащихся (анализ, синтез). Выделены этапы в процессе обучения чтению. Раскрыты особенности чтения ребенку вслух и трудности, возникающие у начинающего читателя в процессе чтения. Подчеркивается важность понимать прочитанное как залог успешного овладения грамотой и дальнейшего обучения. Автор раскрывает специфику чтения вслух и различия между этим видом и чтением молча. В статье названы методы и основные виды задач при обучении грамоте. Автор называет технику чтения и выразительное чтение критериями для измерения уровня сформированности навыка чтения. Доказано, что умение читать и выразительное чтение имеют высокую степень корреляции с учебными достижениями в других предметах.

Ключевые слова: культура чтения, техника чтения, выразительное чтение, грамотность, чтение вслух.

High Level of Reading Culture in Elementary School is the Key to Successful Learning Abstract. Reading is regarded as the basis for further learning and an integral part of linguistic competence. Attention is stressed on the role of the reading culture as one of the aspects of information literacy. Methods of teaching literacy in elementary school, depending on the use of language as the original unit in teaching basic reading (letter, sound, syllable, word) and on which the dominant species of the students (analysis, synthesis) are classified. Steps in learning to read are mentioned. Features of reading aloud for children and difficulties that faces a child as a novice reader in the process of reading are revealed. The importance of understanding of what was read as the key to successful development and further education is highlighted. Specific features of reading aloud and differences between kinds of reading are revealed by the author. The main types of methods and problems in learning to read are represented in the article. The technique of reading and expressive reading are named criteria for measuring the reading skills. Reading ability and expressive reading are proved to have high correlation with educational achievement in other subjects.

Key words: culture of reading, reading technique, expressive reading, literacy, reading aloud.

